

УДК 349.3:316.48

В.І. НАДРАГА,

канд.наук. з держ. упр., доц., пров. наук. співроб.

Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України

E-mail: nadraga-vasil@ukr.net

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ КОМПЕНСАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

У статті викладено теоретичні погляди на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в контексті мінімізації соціальних ризиків. Компенсаційна функція страхування становить систему прав, обов'язків і гарантій, що передбачає надання соціального захисту в разі хвороби, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття та в інших випадках, передбачених законодавством України. Розроблено модель планування та резервування коштів фондів соціального страхування.

Ключові слова: соціальні ризики, соціальне страхування, єдиний страховий внесок.

Постановка проблеми. Страхування є одним з видів цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків) і доходів від розміщення коштів цих фондів. Об'єктом соціального страхування є майнові інтереси громадян, пов'язані з компенсацією втрати трудового доходу або оплатою видатків, які раптово виникли внаслідок настання соціальних ризиків. Соціальне страхування поширюється на економічно активне населення, тобто на осіб, які мають трудові доходи, на які нараховуються страхові внески. Оскільки соціальне страхування виступає одним з компенсаторних механізмів, то імовірність настання ризику передбачається заздалегідь. Громадянин стає застрахованим і потрапляє під захист страхової системи ще до виникнення страхового випадку, що дає можливість не лише підготуватися до несприятливих подій, а й попередити більшість з них. Державний характер соціального страхування зовсім не означає, що бюджетне фінансування має бути основним джерелом витрат на соціальне забезпечення, це може означати лише обов'язковість цього механізму: обов'язковість сплати страхових внесків, обов'язковість застосування підстав, умов соціального забезпечення і юридичної відповідальності. Державне страхування гарантує необхідний рівень життя, його джерелом є, передусім,

© НАДРАГА В.І., 2014

обов'язкові внески працівників та працедавців. У правовому контексті це – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту (включає матеріальне забезпечення громадян у визначених законом випадках).

Значне ускладнення структури обов'язкового соціального страхування внаслідок розширення спектра дії соціальних ризиків з їх об'єктивно існуючими взаємозв'язками і взаємозалежністю, викликає необхідність застосування науково виважених, серйозно аргументованих підходів щодо удосконалення наявних механізмів управління у цій сфері.

Ступінь розробки проблеми. Найбільш повним виглядає законодавчо встановлене визначення, за яким соціальне страхування є системою прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту. Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, передбачено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України [1].

Враховуючи те, що національні законодавства, які регулюють відносини соціального страхування у країнах-членах Європейського Союзу, дещо відрізняються, було розроблено загальні правила координації соціального страхування для всіх країн. Вони були затверджені Регламентом Ради Європейського Союзу № 1408/71 «Про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства» [2]. У документі не регламентовано, які компенсації повинні виплачувати та чи інша держава, також не визначається розмір пенсій і допомог. Разом з тим держава повинна гарантувати, що особа, яка переміщується з однієї країни-члена ЄС в іншу, не опиниться в гіршому становищі, ніж особи, які все життя працювали і проживали лише в даній країні. З 1 травня 2010 року (після ратифікації всіма членами ЄС) вступили в дію нові постанови Євросоюзу (№883/2004 та №987/2009), що мають на меті координацію систем соціального страхування в країнах ЄС [3].

Серед останніх публікацій, присвячених проблемам соціального ризику та розвитку національної системи загальнообов'язкового державного страхування, доцільно відзначити праці Е. Лібанової (E. Libanova) [4], О.Коваля (O. Koval) [5] та Л. Ткаченко (L. Tkatchenko) [6].

Е. Лібанова, досліджуючи вплив тенденції постаріння населення України на її соціально-економічний розвиток, відзначає, що ці процеси створюють серйозну проблему додаткового тиску на державний бюджет. Розглядаючи закономірності взаємозалежного впливу постаріння і соціально-економічних процесів, що відбуваються у суспільстві, автор зробила порівняння сучасних особливостей постаріння населення в Україні та в окремих країнах Європи.

О. Коваль обґрунтовує рекомендації з удосконалення системи соціального страхування в частині уніфікації організаційно-правових статусів, структури та розподілу компетенцій органів управління. Зокрема, автор вважає, що адміністрування єдиного соціального внеску Міністерством доходів і зборів України є невласивою останньому функцією. Державне регулювання та нагляд за діяльністю Фондів доцільно залишити за Мінсоцполітики та іншими органами державної влади у межах їх компетенцій.

Питання адміністрування єдиного соціального внеску на сьогодні залишається предметом широких дискусій. З одного боку, логіку в передачі функції адміністрування ЄСВ до Міністерства доходів і зборів окремі експерти вбачають у створенні додаткових умов для подальшого спрощення системи звітності, в тому числі її інтеграції зі звітністю за податком на доходи фізичних осіб. З другого, як заявила міністр соціальної політики Людмила Денисова, нині готується законопроект, у якому функцію адміністрування єдиного соціального внеску буде повернуто Пенсійному фонду України, оскільки ці кошти не є податками, а страховими внесками.

Л. Ткаченко вважає, що найбільшою прогалиною існуючого інформаційного забезпечення Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування є практично повна відсутність даних щодо рівня залучення до системи соціального страхування різних категорій населення та динаміки набуття страхового стажу. Як наслідок, діяльність фондів планується переважно за методом «від досягнутого» і не виходить за межі однорічного бюджетного процесу.

Метою статті є уточнення функцій загальнообов'язкового державного соціального страхування в контексті мінімізації соціальних ризиків та розробка математичного інструментарію моделі резервування коштів фондів соціального страхування.

Результати дослідження. Ризик визначається як можливість негативного впливу певних чинників та виникнення події з небажаними наслідками. Ризик вимірюють математичним шляхом з оцінкою вірогідності виникнення ризикових подій. Для визначення рівня ризику залучають аналітичний апарат теорії вірогідності і математичної статистики, що дає змогу оцінити рівень ризику та його прийнятну величину [7, с.137]. Тобто ризик – це таке явище (подія), яке може відбутися, а може і не відбутися, що залежатиме від сили чинників, інших обставин. Ризиком можна керувати, тобто використовувати різноманітні підходи щодо прогнозування настання небажаного явища, його попередження та усунення. Ризик суб'єктивна категорія, має три характерні риси: пов'язаний з невизначеністю, випадковим характером подій та альтернативністю варіантів прийняття рішень.

При соціальному аспекті дослідження поняття ризику зазвичай пов'язують із невизначеністю або непередбачуваністю явищ, результатом яких може бути зниження рівня добробуту. Головна ідея концепції соціальних ризиків полягає в тому, що окремі особи та домогосподарства в цілому є вразливими перед численними ризиками, що мають різноманітні джерела, – природні (землетруси, повені, хвороби тощо) або антропогенні (наприклад, безробіття, погіршення стану навколишнього середовища, війни), які призводять до втрати доходу та зниження добробуту.

Неформальні та формальні страхові механізми характеризуються участю в ризику (тобто об'єднанням ризику) кількох індивідів, ризику кожного з яких незначно або зовсім не корелюють. Формальні інститути безпосередньо впливають на регулювання страхових відносин на всіх рівнях суспільного розвитку, найчастіше вони розглядаються в контексті прав власності. Неформальні інститути виникають там, де має місце «збій» у функціонуванні формального інституту, що викликає порушення функцій, важливих для життєдіяльності всього соціального організму. В основі механізму їх компенсації лежить певна спільність інтересів організації та її членів. Неформальні інститути засновуються на виборі індивідом або організацією суспільних зв'язків, що припускають неформальні відносини, відсутність чітко закріплених стандартів. Для функціонування неформальних страхових механізмів обов'язковою умовою є добровільність учасників. Тоді, як формальне страхування має свої переваги у вигляді знач-

ної кількості учасників (завдяки чому ризики стають менш корельованими), плюси неформального страхування полягають у меншій асиметричності інформації.

Практичні механізми попередження та мінімізації соціальних ризиків знайшли відповідне місце у системі соціального страхування, яке має свої особливості в розумінні соціального ризику. Соціальний ризик у сфері соціального страхування визначається як можливі наслідки невіЛЬНОГО та диференційованого потрапляння людей в умови, які чинять негативний вплив на їхнє життя або життєві можливості [8, с.58].

Організаційно-адміністративне забезпечення функції соціального страхування (за винятком медичного) в Україні здійснюють відповідні фонди, функціонування яких зумовлено єдиним страховим принципом і передбачає соціальну допомогу громадянам, які з певних причин опинились у скрутних життєвих умовах унаслідок втрати заробітку. В якості базових принципів соціального страхування виступають: обов'язковість, чітка залежність між участю у фінансуванні системи та розміром пенсій і допомог, забезпечення рівня виплат, зіставного з доходом застрахованої особи протягом трудового життя; відособленість засобів; участь соціальних партнерів в управлінні. Соціальне страхування є результатом розвитку соціально-трудоких відносин та важливим інструментом мінімізації соціальних ризиків.

На соціальне страхування в державі покладено низку функцій. Основною з них є компенсаційна, що полягає у відшкодуванні страхувальником завданих збитків. Соціальне страхування виконує ще й превентивну функцію, тобто фінансування з того чи іншого страхового фонду профілактичних заходів з відвернення шкідливого впливу стихійних сил природи та інших негативних наслідків. Контрольна функція виявляється в тому, що страхові фонди мають цільову спрямованість: страхові внески акумулюються на намічену мету, використовуються в суворо визначених випадках і чітко окресленим колом осіб.

Соціальне страхування також можна представити у формі своєрідної організаційно-фінансової системи, діяльність якої спрямована на захист від соціальних ризиків втрати доходу або необхідності оплати певних послуг чи інших видатків, пов'язаних із втратою здоров'я, працездатності або настанням безробіття, за рахунок спеціальних фондів. Вони формуються через сплату внесків працюючими, роботодавцями й державою. Об'єктом правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування в широкому сенсі виступає саме страховий захист від соціальних ризиків. Останній актуалізується для особи в рамках системи взаємопов'язаних правовідносин, учасниками яких є страхувальник, страховик і застрахована особа. Цільове призначення зазначених взаємодіючих зв'язків полягає у забезпеченні страхового захисту економічно активного населення у випадку настання соціально-ризикової ситуації, її попередження й компенсації наслідків. Ризикова функція страхування трансформується в певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством. У разі настання страхового випадку, страхувальник висуває страховикові вимогу щодо відшкодування збитків (виплати страхових сум). Матеріальним втіленням категорії страхового захисту є відповідний фонд. Це сукупність виділених і зарезервованих запасів матеріальних благ, призначених для реалізації страхового захисту – не тільки компенсації, а й подолання наслідків соціальних ризиків.

Соціальні ризики при такому підході передбачають ймовірність настання матеріальної скрути внаслідок відсутності заробітку за об'єктивних соціальнозначимих

причин та у зв'язку з додатковими витратами з утримання дітей чи інших членів сім'ї, а також по задоволенню потреб у медичних чи соціальних послугах. Вони можуть бути охарактеризовані за допомогою таких ознак:

- мають виключно об'єктивний характер, оскільки не можуть настати із суб'єктивних причин;
- значно обмежують життєдіяльність людини, призводячи до її соціальної незабезпеченості;
- закріплені відповідним чином у національному законодавстві обставини, внаслідок настання яких особа може претендувати на допомогу держави чи суспільства;
- потенційно закономірні для кожної людини, вони настають обов'язково чи внаслідок визначених обставин;
- основною функцією є попередження можливих матеріальних втрат для людини чи членів її сім'ї.

Виходячи з наведених ознак, соціальні ризики можна класифікувати як страхові, тобто які забезпечуються в межах системи соціального страхування (державного чи недержавного), та не страхові, що забезпечуються за державними програмами соціальної підтримки.

Відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» – єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування це – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [9]. Розмір єдиного внеску для кожної категорії платників, визначених цим Законом, та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлюються з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; покриття адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Страхові внески роботодавців та застрахованих осіб виконують роль основного джерела, що забезпечує виплату компенсації за втрату доходу пропорційно його величині (він у більшості випадків має законодавчо обмежений рівень), а бюджетні кошти призначені для виплат загального характеру і забезпечення мінімального рівня страхових допомог у випадку недостатності накопичених страхових внесків. Просте механічне зменшення нарахування на фонд оплати праці призведе до повного згортання надання соціальних послуг застрахованим особам, оскільки всі соціальні підсистеми не є незалежними фінансово й фіскально. Бюджетний простір або сума податків і внесків, які наше суспільство готове платити, є досить обмеженими.

Паритетна участь працівників та роботодавців у сплаті страхових внесків відповідає нормам Концепції дальшого реформування заробітної плати в Україні [10] та Конвенції МОП щодо соціального забезпечення [11], якими допускається пере-

розподіл сплати страхових внесків між роботодавцями та найманими працівниками у рівних розмірах. Однак перерозподіл страхових внесків між роботодавцями й найманими працівниками можна здійснювати лише за умови запобігання зменшенню реальних доходів працівників у зв'язку зі збільшенням для них розміру страхових внесків та встановлення розміру мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму.

У 2013 році застрахованим особам фонди соціального страхування виплатили 25 840,4 млн грн, що на 3 891,0 млн грн більше страхових виплат, ніж за аналогічний період 2012 року. З 1 березня 2013 року підвищено на 14,9% розмір щомісячних страхових виплат потерпілим на виробництві та членам їхніх сімей, в результаті чого середній розмір щомісячної страхової виплати на одну особу становить по Україні 1390 грн. В Україні близько 20 млн зайнятих громадян, з них, за даними Мінсоцполітики, лише 13 млн платять соціальні внески, а решта — це неформальна та «тіньова» зайнятість, що не дає можливості удосконалення відповідних дієвих механізмів соціального страхування [12]. Верховна Рада України у 2013 році внесла зміни до Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (щодо сплати єдиного внеску) [13]. Прийнятий закон змінює пропорції розподілу сум ЄСВ між видами соцстрахування для бюджетних установ, підприємств, установ і організацій: на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття — 5,0906%; на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, — 5,7410%; на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, — 3,6354%; на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (у солідарну систему) — 85,5330%. Надмірна участь Державного бюджету у фінансовому забезпеченні системи обов'язкового соціального страхування є макроекономічною передумовою формування та загострення різноманітних соціальних ризиків не лише з погляду його дефіцитності та збільшення державного боргу. Виходячи з ідеї соціального страхування як системи колективного соціального захисту, система соціального страхування має бути сильною, збалансованою та самодостатньою.

Доходи та видатки соціальних фондів становлять досить значну частку у державному перерозподілі суспільного продукту. За даними звітності за 2013 рік [14], сума видатків Пенсійного фонду України на пенсійні та інші заплановані виплати становила 250,3 млрд грн, що на 16,7 млрд більше порівняно з 2012 роком. Обсяг надходжень коштів до Пенсійного фонду України за 2013 рік становив 250,5 млрд грн. При цьому власні надходження сягнули 166,9 млрд, що на 5,6% більше порівняно з показником попереднього року.

Україна має досить значний рівень старіння населення — частка населення віком 60 років і старше більше 20%. Усе це обумовлює дуже напружений фінансовий стан системи соціального страхування, а через значний рівень неформальної зайнятості в країні, чисельність платників внесків практично зрівнялася з кількістю пенсіонерів. Необхідність покриття пенсійних та соціальних видатків в умовах прогресуючого старіння населення та величезної кількості програм соціальної допомоги, навпаки, може обумовити потребу в посиленні податкового навантаження як на сектор фінансових і нефінансових корпорацій, так і на сектор домогосподарств, та в збільшенні обсягів державного боргу з відпо-

відними інфляційними наслідками. Але головною довгостроковою тенденцією демографічного розвитку України, як і більшості країн світу, є процес старіння населення, що виявляється у зростанні частки осіб похилого віку, а особливо – у зміні співвідношень між чисельністю поколінь. Принаймні у першій половині поточного століття в Україні триватиме дія депопуляційних тенденцій, причому скорочення чисельності населення відбуватиметься переважно за рахунок контингентів осіб працездатного віку, меншою мірою – дітей. Натомість чисельність осіб пенсійного віку стабільно зростатиме. За прогностичними оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, у 2061 р. частка осіб у віці 60 років і старше у населенні України становитиме 31,2% (у 2013 р. – 21,4%) дітей – 14,9%. Вікова структура має тенденцію втратити абрис піраміди, вона міститиме у своїх контурах три чітко геометрично означені групи (0–28, 29–59 та 60 і старше), частка яких становитиме відповідно 30,2%, 38,6% і 31,2%, тобто осіб у віці 60 років і старше може бути більше, ніж дітей і молоді у віці 0–28 років, що, зокрема, матиме наслідком значне зменшення демовідтворювального і трудового потенціалів (рис. 1). За середнім варіантом прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, до 2061 р. в Україні навантаження літніми людьми на працездатних зросте з 22% до 45%, відповідно коефіцієнт потенційної підтримки зменшиться з 4,6 до 2,3.

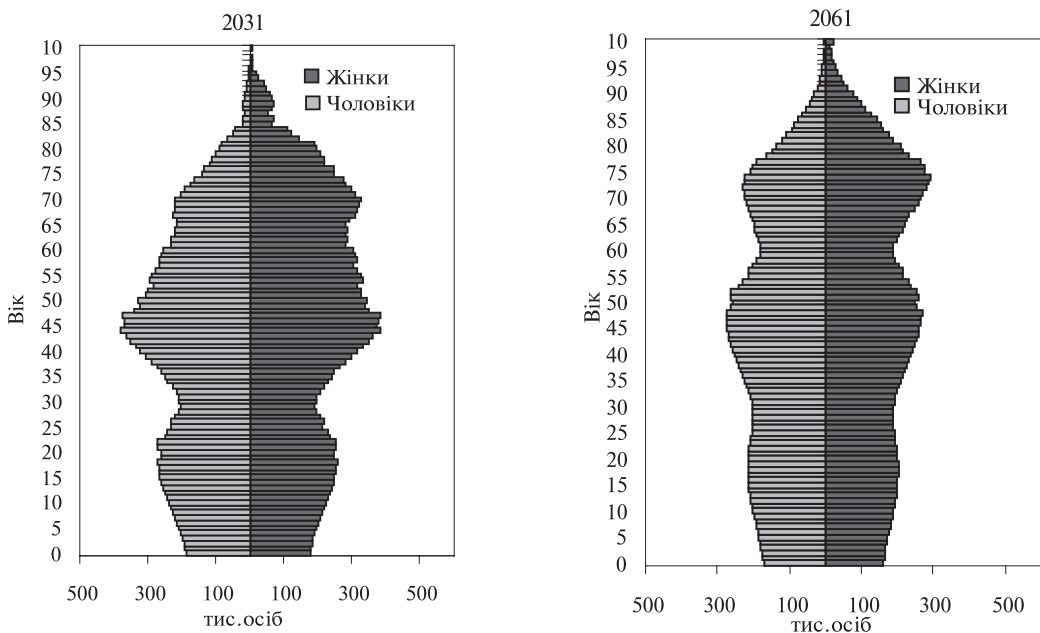

Рис. 1. Статеві-вікові піраміди населення України станом на початок 2031 та 2061 рр. за середнім варіантом прогнозу

Джерело: За даними прогностичних оцінок Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України (2013 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/index.html>

Згідно із Законом України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», за рахунок коштів єдиного соціального внеску повинні виплачуватися пенсії лише в межах передбачених ним сум, а всі інші виплати (пенсії військовослужбовцям, доплати, надбавки, передбачені іншими спеціальними законами) виплачуються за рахунок бюджету. З Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм протягом 2013 року було виділено 83,2 млрд грн, у тому числі 61,5 млрд грн – дотація на виплату пенсій, надбавок та підвишень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, 21,8 млрд грн – кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду України для виплати пенсій. Із фондів загальнообов’язкового соціального страхування на фінансування відповідних виплат надійшло 130,9 млн гривень.

Така тенденція має довготривалий і системний характер, що зумовлює необхідність формування своєрідної резервної системи загальнообов’язкового соціального страхування, основу якого складає єдиний соціальний внесок. Як один з методологічних підходів до побудови відповідної моделі доцільно використати елементи теорії вибору за умов невизначеності [15, с. 231], зокрема математичний апарат теорії часових рядів. У процесі планування бюджету на наступний рік, що буде формуватися від надходжень єдиного соціального внеску, необхідним є визначення розміру очікуваних надходжень, які у подальшому можуть значно відрізнятись від реальних (r_{p+1}). Цю різницю можна виразити таким чином (грн):

$$\Delta_{r+1} = r_{p+1} - \overline{r_{p+1}}, \text{ де}$$

r_{p+1} – реальні надходження коштів;

$\overline{r_{p+1}}$ – середньозважений показник надходження коштів.

За фінансовими результатами року теоретично можливі наступні варіанти: коли реальні надходження перевищать очікувані (профіцит), майже будуть відповідати один одному (баланс) і останній сценарій є найбільш вірогідним – виникає дефіцит коштів, для покриття якого необхідне формування резерву. Він розраховується методом аналогій за даними попередніх років і служить компенсаційним механізмом ризиків виникнення дефіциту бюджету в окремі страхові періоди. За сприятливих умов априорі резерв може накопичуватися, а на практиці він слугує засобом покриття наявного дефіциту. Розрахунки резерву для покриття дефіциту на $(p + 1)$ рік зводяться до визначення нижньої оцінки грошових коштів Δ_{r+1} , які необхідно зарезервувати з тим, щоб ймовірне відхилення реальних надходжень від очікуваних було компенсоване не з державного бюджету, а спеціально створеного резервного фонду. Розрахунки його величини (R_{p+1}^v) базуються на порівнянні нижньої межі діапазону відхилень від реальної його величини. Якщо прийняти, що очікувані надходження протягом наступного року будуть постійними, тобто:

$$\overline{r_p} = \overline{r_{p+1}} = \text{const}, p = 1, \overline{v},$$

то можна розрахувати абсолютні відхилення від постійної бази величини \bar{r} протягом попередніх v років:

$$\Delta_r = r_p - \bar{r}, p = 1, \overline{v},$$

Отриманий часовий ряд підлягає дисконтуванню, для чого для кожного його елемента необхідно ввести індивідуальний коефіцієнт дисконтування $\delta_p > 0$, у загальному випадку $\delta_p < 1$, $\delta_p < \delta_{p+1}$, $p = 1, \dots, p-1$.

Для практичної реалізації запропонованої моделі необхідно внести корективи в інформаційне забезпечення системи соціального страхування, зокрема, щодо показників рівня долучення окремих категорій населення та динаміки набуття ними законодавчо встановленого страхового стажу.

Більшість розвинутих країн світу планує проект бюджету не тільки на наступний рік, а й на середньострокову перспективу. До цих країн, зокрема, належать Австралія, Австрія, Канада, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Великобританія, США, Угорщина. Не у всіх країнах середньостроковий бюджетний план стає законом, але він є обов'язковим елементом закону, що береться до уваги й підлягає щорічному коригуванню та уточненню.

Висновки. Результати дослідження дають змогу уточнити функції соціального страхування, яке окрім законодавчо визначених завдань, виступає також специфічною децентралізованою формою грошових відносин через фінанси страхових фондів. Реалізація цих функцій базується на ймовірності настання страхових подій, однак, вони не у змозі зменшити соціальні ризики. Соціальне страхування є одним з головних механізмів регулювання соціальних ризиків, що зумовлює ряд його характеристик: дана форма соціального захисту, у більшості випадків, поширюється на осіб найманої праці, для яких основним і часто єдиним джерелом засобів існування є заробітна плата. По-друге, розуміння соціального ризику як закономірного й об'єктивного масового явища, що зачіпає певні, достатньо значні соціально-демографічні й професійні групи, прошарки населення. По-третє, фінансування соціального страхування тією чи іншою мірою здійснюють всі основні соціальні партнери – працівники, підприємці й держава, витрати яких із соціального страхування є суспільно необхідними для відтворення робочої сили й віднесення їх до собівартості продукції, що є визнанням неподаткового характеру цих витрат.

Сучасна система соціального страхування в Україні за своїм змістом не є страховою у класичному розумінні, оскільки зберігає і виконує функції соціального забезпечення (допомоги) – розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників і застрахованих, має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами тощо. Соціальне страхування не лише виконує компенсаторні функції актуалізації соціальних ризиків, тобто подолання несприятливих наслідків ризикової ситуації, а й функцію їх попередження. У цьому полягає основна відмінність соціального страхування від соціального забезпечення, яке надається тільки в несприятливих життєвих ситуаціях. Оскільки соціальні ризики пов'язані з несприятливими подіями, вірогідність настання яких можна заздалегідь передбачити, то їх можна попередити або, принаймні, підготуватися до них; необхідна розробка ряду відповідних методик, які нададуть можливість не лише оцінити ступінь вірогідності настання несприятливих подій, а й створити систему резервування коштів для соціальних фондів. Наявні на сьогодні тенденції у сфері фінансового забезпечення соціальних фондів у середньостроковій перспективі можуть призвести до загострення ситуації щодо захисту населення від соціальних ризиків, особливо у пенсійному забезпеченні, що зумовлює пошук механізмів резервування відповідних коштів. Запропонований математичний інструментарій дасть змогу сформулювати механізм підвищення фінансової стійкості страхових фондів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Редакція від 11.08.2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>
2. Регламент Ради про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства № 1408/71 (ЄЕС). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net/data/base65/ukr65728.htm>
3. Координація соціального забезпечення: комплексний посібник для України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_189518.pdf
4. *Libanova E.* Harmonization of Social and Economic Development and Aging. Which Approaches Work in Ukraine? / E.Libanova // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – №2 (18). – С 5–22.
5. *Коваль О.П.* Удосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / О.П. Коваль// Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3(28).– С. 51–58.
6. *Ткаченко Л.Г.* Інформаційні можливості Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування/ Л.Г. Ткаченко// Статистика України. – 2012. – №1.– С.59–62.
7. *Бактимирова З.З.* Безопасность в концепции развития человека/ З.З. Бактимирова// Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 135–142.
8. *Захаров Д.В.* Социальный страховой риск /Д.В. Захаров// Вестник государственного социального страхования. – 2006.– № 2.– С. 56–61.
9. Закон України. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Редакція від 17.10.2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>
10. Указ Президента України «Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1375/2000>
11. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення. Міжнародна організація праці. Класифікація від 28.06.1952 № 102. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011
12. Міністерство соціальної політики України. Річний звіт 2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=35657/
13. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільної сплати єдиного внеску. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/184-18>
14. Пенсійний фонд України прозвітував про виконання бюджету у 2013 році. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215092&cat_id=122125
15. *Шоломицкий А.Г.* Теория риска. Выбор при неопределенности и моделирование риска / А.Г. Шоломицкий. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2005.– 400 с.

REFERENCES

1. *Osnovy zakonodavstva Ukrai'ny pro zagal'noobov'jazkove derzhavne social'ne strahuvannja.* [Basic Law of Ukraine on compulsory social insurance]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр> [in Ukrainian].
2. *Reglament Rady pro zastosuvannja shem social'nogo zabezpechennja shhodo osib, shho pracjujut' za najmom, ta i'nhnih simej pid chas peresuvannja v mezhah Spivtovarystva № 1408/71 (EES).* [Council regulation on the application of social security schemes in terms of persons employed and their families when moving within the Community no 1408/71 (EEC)]. Available at: <http://ukraine.uapravo.net/data/base65/ukr65728.htm/> [in Ukrainian].
3. *Koordinacija social'nogo zabezpechennja: kompleksnyj posibnyk dlja Ukrai'ny.* [Coordination of social security: a comprehensive manual for Ukraine]. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_189518.pdf [in

- Ukrainian].
4. *Libanova E.* (2012). Harmonization of Social and Economic Development and Aging. Which Approaches Work in Ukraine? *Demography and Social Economy*, 2 (18), 5-22 [in English].
 5. *Koval, A.* (2013). Udoskonalennja systemy zagal'noobov'jazkovogo derzhavnogo social'nogo strahuvannja v Ukrai'ni [Improving the system of compulsory state social insurance in Ukraine]. *Strategic priorities*, 3(28), 51-58 [in Ukrainian].
 6. *Tkachenko, L.* (2012). Informacijni mozhljivosti Derzhavnogo rejestru zagal'noobov'jazkovogo derzhavnogo social'nogo strahuvannja. [Information capabilities of the State register of obligatory state social insurance]. *Statistics of Ukraine*, 1, 59–62 [in Ukrainian].
 7. *Baktimirova, Z.* (2002). Bezopasnost' v koncepcii razvitija cheloveka/ Z.Z. Baktimirova// *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*. [Security in the concept of human development]. *Public Sciences and modernity*, 6, 135–142 [in Russian].
 8. *Zaharov, D.V.* (2006). Social'nyj strahovoj risk. [Social insurance risk]. *Bulletin of the state social insurance*, 2, 56-61 [in Russian].
 9. *Zakon Ukrai'ny. Pro zbir ta oblik jedynogo vnesku na zagal'noobov'jazkove derzhavne social'ne strahuvannja.* [Law Of Ukraine. On the collection and archiving of the single fee for obligatory state social insurance]. Available at: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> [in Ukrainian].
 10. *Ukaz Prezydenta Ukrai'ny "Pro Koncepciju dal'shogo reformuvannja oplaty praci v Ukrai'ni"*. [The President of Ukraine decree "On the Concept for further reform of labour remuneration in Ukraine"]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1375/2000> [in Ukrainian].
 11. *Mizhnarodna organizacija praci. Konvencija pro minimal'ni normy social'nogo zabezpechennja No. 102.* [Convention on Minimum Standards of Social Security number 102]. Available at: http://zakon.nau.ua/doc/?code=993_011 [in Ukrainian].
 12. *Ministerstvo social'noi' polityky Ukrai'ny. Richnyj zvit 2013.* [Ministry of Social Policy of Ukraine. Annual Report 2013]. Available at: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=35657 [in Ukrainian].
 13. *Zakon Ukrai'ny Pro vnesennja zmin do dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo dobrovil'noi' splaty jedynogo vnesku.* [The law of Ukraine On amendments to certain laws of Ukraine regarding the voluntary payment of a single fee]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/184-18> [in Ukrainian].
 14. *Pensijnij fond Ukrai'ny prozvituvav pro vykonannja bjudzhetu u 2013 roci.* [Pension Fund of Ukraine reported about fulfillment of the budget in 2013]. Available at: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215092&cat_id=122125 [in Ukrainian].
 15. *Sholomickij, A.* *Teorija riska. Vybor pri neopredelennosti i modelirovanie riska* [Risk theory. The choice with uncertainty and risk modeling]. Moscow, Ed. House of SU-HSE [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 20.01.2014

В.И. Надрага,

канд. наук. гос. упр., доц., вед. научн. сотр.

Института демографии и социальных исследований им. М.В. Птухи НАН Украины

01032, г. Киев, бульв. Шевченко, 60

E-mail: nadraga-vasil@ukr.net

ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОЦИАЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ КАК МЕХАНИЗМ КОМПЕНСАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ РИСКОВ

В статье проанализированы особенности функционирования общеобязательной государственной системы социального страхования в Украине. Переход от финансирования общеобязательного государственного социального страхования через систему налогов к системе взносов имеет принципиальное значение, поскольку понятия «социальный налог» и «страховой взнос» различаются как по социально-экономической природе, так и по назначению в социальной защите.

Государственный характер социального страхования не предусматривает необходимость финансирования государством всех социальных расходов. Речь идет об обязательности уплаты

страховых взносов, обязательность применения условий социального обеспечения и юридической ответственности. Государственное страхование призвано гарантировать законодательно определенный уровень жизни для граждан.

Страховой взнос выступает одной из форм резервирования заработной платы, которая обеспечивает материальные выплаты и предоставление социальных услуг работникам при наступлении страхового случая. В качестве объекта правоотношений по общеобязательному социальному страхованию выделена страховая защита от социальных рисков. Риск актуализируется в рамках системы взаимосвязанных правоотношений, основной функцией которых выступает обеспечение страховой защиты экономически активного населения в случае наступления социально-рисковой ситуации, ее предупреждение и компенсация последствий. Рисковая функция страхования трансформируется в определенную плату страховщику материальной ответственности за последствия риска, обусловленного событиями, перечень которых закреплен в законодательстве.

В контексте социального страхования как компенсаторного механизма социальных рисков выделены следующие его признаки: исключительно объективный характер, социальная необеспеченность, четкое закрепление в национальном законодательстве, потенциальная закономерность для каждого человека, предупредительная функциональность для случаев наступления материальных затруднений.

Поступления и расходы социальных фондов составляют весомую часть перераспределения общественного продукта, что обуславливает необходимость формирования резервной системы общеобязательного социального страхования. Поскольку источником резервных денежных средств остается единый социальный взнос, предложено построить соответствующую модель на основе использования элементов теории выбора при условии неопределенности.

В качестве основных направлений совершенствования системы общеобязательного государственного социального страхования выделены; совершенствование механизма предоставления застрахованным лицам материального обеспечения и социальных услуг, совершенствование политики дифференцированных страховых тарифов, обеспечение системы экономического стимулирования профилактики производственных рисков.

Ключевые слова: социальные риски, социальное страхование, страховые взносы, единый социальный взнос.

V. Nadraga,

PhD in State Management, Associate Professor, Leading Researcher
Ptukha Institute for Demography and Social Studies, National academy of Science of Ukraine
01032, 60, T. Shevchenko blvd, Kyiv, Ukraine
E-mail: nadraga-vasil@ukr.net

OBLIGATORY STATE SOCIAL INSURANCE AS A MECHANISM OF COMPENSATION OF SOCIAL RISKS

The paper analyzes the peculiarities of the functioning of compulsory state social insurance system in Ukraine. Transition from the financing of compulsory state social insurance through the tax system to contributory scheme is crucial, since the concepts of «social tax» and «insurance premium» differ both in the socio-economic nature and the purpose in the social protection.

The state nature of social security does not envisage the need of state financing of all social spending. Payment of insurance premiums, application of the conditions of the social security and legal responsibility are obligatory. State insurance is intended to ensure the legally certain standard of living for citizens.

Insurance premium is one of the forms of reservation wage, which provides material payments and social services to workers in case of an insurance event. Insurance protection against social risks is determined as the object of legal relations for mandatory social insurance. Risk is actualized within the system of interconnected legal relationships. Their primary function is to ensure insurance protection of the economically active population in the event of social risk situation, its prevention and compensation of its consequences. Risk insurance function is transformed into a certain fee to the liability insurer for the consequences of risk due to the events, a list of which is consolidated in legislation.

In the context of social security as a compensatory mechanism of social risks its following characteristics are distinguished: its only objective character, social insecurity, clear consolidation in the national legislation, the potential regularity for each person and warning functionality for events of the financial difficulties.

Income and expenditure of the social funds constitute a significant part of the redistribution of the social product. It causes the need to create a backup system of compulsory social insurance. Since the unified social contribution remains the source of reserve funds, it is proposed to construct an appropriate model which is based on the use of elements of the theory of choice under condition of uncertainty.

The main directions of improvement of the system of compulsory state social insurance are distinguished. They are: improvement of the mechanism of providing material support and social services to the insured persons, improvement of the differentiated insurance rates policy, providing of economic incentives for prevention of occupational risks.

Key words: *social risks, social insurance, unified social contribution.*